

Akadska mobilnost studenata: Stavovi studenata Ekonomskog fakulteta u Splitu

ANTONIO DRAGUN

Institut Ivo Pilar – Centar Split
Poljana kraljice Jelene 1/1, 21000 Split
e-mail: antonio.dragun@inet.hr

RENATA RELJA

Filozofski fakultet, Split
Odsjek za sociologiju
Sveučilište u Splitu
Sinjska 2, 21000 Split
e-mail: rrelja@ffst.hr

UDK 316.644-057.875:378.1(497.5)
378.1(497.5)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27. travnja 2006.

Autori naglašavaju potrebu intenzivnijeg istraživanja uključivanja mladih u programe akademske mobilnosti, što se inače ocjenjuje kao jedan od najvažnijih ciljeva Bolonjskog procesa. Time se neposredno ostvaruje veća mobilnost studenata i nastavnika, a s namjerom stvaranja jedinstvenoga europskog prostora za visoko obrazovanje. Unutar širega istraživačkog interesa željelo se ustvrditi studentska očekivanja, želje, motivaciju, odnosno, razloge za moguće uključjenje studenata u programe akademske mobilnosti. U radu se iznosi onaj dio rezultata pilot istraživanja koji se odnosi na informiranost studenata o programima mobilnosti, prepreke za uključjenje, te ciljeve za koje studenti više ili manje smatraju da bi uključjenjem mogli realizirati. Istraživanje je izvršeno metodom ankete, pomoću konstruiranog upitnika na uzorku od 382 studenata Ekonomskog fakulteta u Splitu tijekom travnja i svibnja 2005. g. Pokazalo se kako prevladava pozitivan stav prema uključjenju u programe akademske mobilnosti, no nužno je uložiti dodatni napor u vezi s informiranjem o programima i samoj Bolonjskoj deklaraciji. Rezultati pokazuju da je nedostatak informiranosti ujedno i glavna prepreka za uključjenje. Od prikazanih ciljeva, koji bi se eventualno mogli realizirati uključjenjem, ispitanici najvažnijima smatraju: učenje stranih jezika, lakše pronalaženje posla nakon povratka, stručno i znanstveno usavršavanje, te rad na osobnom razvitku.

Ključne riječi: BOLONJSKA DEKLARACIJA, PROGRAMI AKADEMSKE MOBILNOSTI, INFORMIRANOST, PREPREKE ZA UKLJUČENJE, CILJEVI UKLJUČENJA

UVOD

Posljednjih nekoliko godina na snazi je reforma visokog obrazovanja u tranzicijskim zemljama kao posljedica usvajanja Sorbonske i Bolonjske deklaracije. Njome se potiče zalaganje za što veću autonomiju i slobodu sveučilišta, što manji utjecaj državnih intervencija u sustave obrazovanja i znanosti, uz istodobno stvaranje jedinstvenog “Prostora europskog visokog obrazovanja” (*European Higher Education Space*). Jedna od sljedećih faza europskih integracija temelji se na zajedničkom tržištu radne snage koja se teško realizira upravo zbog velikih nejednakosti u sustavima obrazovanja, posebice visokog obrazovanja u pojedinim europskim zemljama (Havelka, 2003:16).

Programi akademske mobilnosti studenata predstavljaju ključni element uspješnosti provedbe Bolonjskog procesa kojima se prevladavaju prepreke slobodnom kretanju studenata i nastavnika. Uključjenje u programe povećava mogućnosti stjecanja kvalitetnijeg obrazovanja, a time povećava i izgleda za zaposlenje.

Mikić i Šubić (2003) zaključuju kako će EU moći uspješno funkcionirati samo ako se zemlje članice podjednako obrazuju o svim posebnostima i vrijednostima svake od njih. Međusobno upoznavanje najlakše se postiže razmjenom studenata, nastavnika i istraživača, a ona će biti intenzivnija što je obrazovni sustav zemlje kvalitetniji i prepoznatljiviji kao sustav prilagođen europskim standardima. Stoga se studentima izravno preporučuje studiranje i na sveučilištima drugih zema-

lja članica kako bi se mreža europskih sveučilišta unaprijedila i ojačala (*Enlarging the European Union, Achievements and Challenges*, March 2003, prema Mikić i Šubić, 2003).

Obrazovanje, a u skladu s tim i obrazovne institucije, upravo omogućuju jednak pristup i sudjelovanje pojedinaca u svim društvenim institucijama i uslugama (Šporer, 2004:190). Sami studenti itekako pozitivno vrednuju obrazovanje, što je vidljivo i iz istraživanja Živkovića i Bagića (2001:393-399), unutar kojeg 61,7% ispitanika naobrazbu navodi na prvom mjestu.¹

Dosadašnja istraživanja problema mladih u Hrvatskoj upućuju na to da oni kao jedan od najistaknutijih problema vide nezaposlenost. Prema Štimac-Radin (2000), 60% studenata taj problem stavlja na prvo mjesto, a njih 29,2% u istraživanju *Ljetne psihologijske škole* ističe zabrinutost u vezi s budućim zaposlenjem² (Lugomer-Armano i sur., 2001:54). Takvo vrednovanje rezultat je stvarnih pokazatelja o stopi nezaposlenosti mladih, koja prelazi 37%.³ Prilikom analize stanja, zaključuje se kako je izostanak reforme obrazovanja izravno uzrokovao strukturalnu neprilagodnost radne snage. Stoga se primarni naglasak stavlja na oblikovanje što kvalitetnijega obrazovnog sustava.

Jedno od rješenja nezaposlenosti studenti vide u ulasku u EU. Iz istraživanja Mikić i Šubić (2003), kao najveću korist od ulaska Hrvatske u EU, svaki treći student vidi u smanjenju nezaposlenosti.⁴

Moguća želja za uključenjem u programe mobilnosti dijelom se može sagledati i kao projekcija prevladavanja problema nezaposlenosti. Stjecanje što kvalitetnije naobrazbe koja se posredno realizira i uključenjem u programe mobilnosti, sigurnija je ulaznica u svijet rada. Zaposlenje uz rješavanje ekonomskih problema posjeduje i bitnu društvenu funkciju zbog omogućavanja društvene interakcije kao važnog izvora zadovoljenja čovjekovih afilijacijskih potreba (Šverko, 1991:23-25).

Teorija postavljanja cilja u uskoj je vezi s motivacijom za uključenje u programe mobilnosti. Cilj predstavlja nešto što pojedinac nastoji ostvariti kroz svoje zalaganje i ponašanje, a namjere izražene u obliku ciljeva sagledava se kao značajan izvor motivacije. Ako su čimbenici poput sposobnosti i prihvaćanja ciljeva postojani, razina učinka će rasti s njihovom težinom. Dakle, namjere izražene u obliku ciljeva predstavljaju jaku motivacijsku snagu. Sama motivacija predstavlja traganje za onim što nedostaje, ili što je potrebno osobi, odnosno, traženje podmirenja potreba (Maslow, 1982:88). Ona je zajednički pojam za sve unutarnje faktore koji konsolidiraju intelektualnu i fizičku energiju, iniciraju i organiziraju individualne aktivnosti, usmjeravaju ponašanje, te mu određuju smjer, intenzitet i trajanje (Bahtijarević-Šiber, 1999:557).

Studenti koji odlaze u inozemstvo procjenjuju kako osobne vrijednosti mogu relativno lakše ostvariti izvan zemlje (Šverko, 2005:1165). Odlasku su skloniji oni kojima su manje važni socijalni

¹ Prikazani su postoci ispitanika koji su naveli barem jednu nadu iz nekog od 18 životnih područja koja su se pojavila. Na drugom mjestu je osnivanje obitelji 55,1%, posao 43,9%, samoaktualizacija-self 38,1%, vlasništvo-bazično 37,8%, kvaliteta u poslu 34,5%, slobodne aktivnosti 28,7%, zdravlje 26%, bračna atmosfera 26,2%, ljubav 25,7%, moralni i duhovni vid selfa 17,6%, prijatelji 16,4%, odnos prema rodbini 16,4%, povjerenje u društvo 14,8%, socijalni vid selfa 14,6%, vlasništvo-luksuz 13,8%, potraga za boljom budućnošću 12,6%, potraga za lagodnijim životom i standardom 10,9% (Živković i Bagić, 2001: 393).

² Odgovor je rangiran na drugom mjestu nakon odgovora u kojem je istaknuta zabrinutost kada će završiti fakultet (31,7%) (Lugomer-Armano i sur., 2001:54).

³ Prema podacima *Glavnog odbora sindikata usluga UNI-Cro* o tržištu rada i radu, te Vere Babić, državne tajnice u Ministarstvu gospodarstva, rada i poduzetništva (08. 12. 2005.g.) (www.unicro.hr).

⁴ Mladi očito nisu bezrazložno zabrinuti za svoju budućnost u kojoj ne vide velike izgleda za brzo stjecanje zaposlenja. O tome govore i opći podaci, npr. kad je riječ o novim državama članicama EU i zemljama jugoistočne Europe, stopa zaposlenosti trenutačno iznosi 56% što je znatno ispod tzv. Lisabonskog cilja i stope zaposlenosti od 70% koju je zacrtala Europska Unija (<http://web.worldbank.org>). Stopa registrirane nezaposlenosti u Hrvatskoj prema Državnom zavodu za statistiku za siječanj 2006. g. iznosila je 18,4% (Stopa nezaposlenosti u siječnju 18,4 posto. Slobodna Dalmacija, 22. 02. 2006. str: 14, Hina).

odnosi, te oni kojima je važniji njihov vlastiti razvoj, iskorištavanje talenata i kreativnosti. Razlikovanje studenata koji namjeravaju otići u inozemstvo i onih koji namjeravaju ostati u Hrvatskoj mnogo je jasnije na osnovi percepcije mogućnosti ostvarenja vrijednosti, negoli na osnovi samih vrijednosti. Tako percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti ima veću ulogu u formiranju namjere za odlazak u inozemstvo. Prema Vroomovoj (1964, prema Šverko, 2005) teoriji motivacije, vrijednosti ispitanika neće potaknuti pojedinca na ponašanje ako se ne uzme u obzir i mogućnost njegova ostvarenja. U skladu s tim, percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti pokazala se kao važniji motivacijski faktor u oblikovanju namjere za odlazak od samih vrijednosti pojedinca. Dakle, studente će na odlazak potaknuti uvjerenje kako će time ispuniti osobne vrijednosti, tj. trajnije životne ciljeve (Šverko, 2005:1167). U istom istraživanju se pokazalo i kako su studenti svjesni mogućih ograničenja i poteškoća prilikom realizacije odlaska, i samo manji dio vjeruje da će doista i otići u inozemstvo. Studenti bi u inozemstvu željeli raditi u struci, ili bi se nastavili školovati. Prema ovim rezultatima, 13,4% studenata bi se u inozemstvu školovalo, 8,6% bi se školovalo uz bilo kakav posao izvan svoje struke, a još 37,2% bi se školovalo uz rad u struci. Također, ispitanici smatraju kako su u inozemstvu poslijediplomski specijalistički studiji raznovrsniji i bolje organizirani.

Unutar našeg istraživanja, u kontekstu prijašnjih teorijskih naznaka, pretpostavili smo kako uključivanje studenata u programe mobilnosti zasigurno ovisi o mnogim čimbenicima, od kojih smatramo da su glavni sljedeći:

a) Svi domaći i strani zakoni i odredbe vezane uz stipendiranje i mobilnost, (međudržavni sporazumi, zakoni o visokom obrazovanju, posebne odredbe resornog Ministarstva i sl.);

b) Dostupnost svih relevantnih informacija (specifičnosti pojedinih programa, prepreke, potencijalne koristi, postupak uključenja);

c) Karakteristike ponuđenih programa (selekcija kandidata, stipendija, smještaj, kvaliteta ponuđenog obrazovanja, utjecaj na dobivanje posla u našoj zemlji ili u inozemstvu);

d) Kvaliteta studiranja i mogućnost zapošljavanja u našoj zemlji;

e) Individualne karakteristike studenata (vjerojatno su važni: ambicioznost, poznavanje stranih jezika, društvenost, radoznalost, očekivanje koristi od mobilnosti, informiranost);

f) Posebni poticaji i prepreke iz uže i šire socijalne okoline (npr. poznavanje drugih studenata koji su bili uključeni ili se namjeravaju uključiti, stavovi roditelja i drugih bliskih osoba, stavovi profesora).

U skladu s navedenim, cilj nam je doznati stupanj informiranosti studenata o programima akademske mobilnosti, koje izvore informacija navode kao glavne; što uočavaju kao glavne prepreke za uključivanje i koji su to glavni ciljevi za koje oni smatraju da bi ih realizirali uključanjem u spomenute programe.

U istraživanju je postavljena hipoteza kako su za uključivanje više motivirani studenti koji su ujedno više informirani, koji moguće prepreke ocjenjuju manjima, imaju bolje ocjene na studiju (što upućuje na motivaciju za stjecanjem obrazovanja i na ambicioznost), dodatno uče strani jezik, te su na nižoj godini studija. Također očekujemo slabiju informiranost studenata, što je u skladu s općim trendom da mladi sve manje čitaju i uopće pokazuju manju informiranost.

PRIMIJEJENA ISTRAŽIVAČKA METODA

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 382 studenta Ekonomskog fakulteta u Splitu – 132 muškog (34,5%) i 250 ženskog spola (65,5%). Studenata prve godine bilo je 100 (26,4%), druge godine 95 (25,1%), treće godine 88 (23,2%), četvrte godine 86 (22,7%) i apsolviranih 10 (2,6%). U redoviti studij uz potporu Ministarstva je upisano 153 (40,4%), u redoviti studij za vlastite potrebe 182 (48%), a u izvanredni studij 44 studenta (11,6%).

Upitnike smo podijelili studentima grupno, u više navrata, u travnju i svibnju 2005. godine. U početnom istraživanju je 50 studenata Ekonomskog fakulteta u Splitu ispunjavalo prvu verziju

Upitnika. Na osnovu njihovih odgovora i prijedloga za poboljšanje formirali smo i podijelili konačnu verziju Upitnika. Vrijeme ispunjavanja Upitnika je 10-15 minuta.

Upitnik je anoniman, a obuhvaća pitanja o spolu, studentskom statusu (redoviti studij ili izvanredni), studijskoj godini, dosadašnjem približnom prosjeku ocjena na studiju (samo za upisane u drugu ili višu godinu), smještaju (vlastiti, roditeljski, podstanar, studentski dom), pretežnom izvoru financiranja (roditelji, posao, stipendija), dodatnom učenju stranih jezika (i razlozima zbog kojih ga eventualno ne uče), ciljevima (subjektivna važnost mogućih ciljeva i očekivanja) i preprekama mogućega osobnog uključanja u programe mobilnosti, te pitanja o stavovima, informiranosti i izvoru informacija o Bolonjskoj deklaraciji i programima mobilnosti. Informiranost, stavovi i motivacija (želja za uključenjem, ciljevi i prepreke) su ispitani putem slaganja s prikazanim tvrdnjama, izraženog na 5-dijelnoj ljestvici: od 1 (uopće se ne slažem/ ne poznajem/ potpuno nevažno/ ne vjerujem uopće) do 5 (u potpunosti se slažem/ poznajem u potpunosti/ izuzetno važno/ vjerujem u potpunosti).

Statistička obrada – Na svim varijablama su izračunati podaci deskriptivne statistike (središnje vrijednosti, raspršenja, frekvencije, postoci). Spolne razlike u mjerama informiranosti, stavova i motivacije ispitane su t-testovima. Ispitano je i kako je želja za uključenjem u programe akademske mobilnosti povezana sa svim ostalim mjerenim varijablama. U tu svrhu su izračunati Pearsonovi koeficijenti korelacije, te su – pri ispitivanju povezanosti s nominalnim varijablama – provedene analize varijance i dodatni, Mann-Whitney testovi. Kako bismo mogli jasnije interpretirati rezultate u vezi s informiranošću, iz veće skupine pitanja o informiranosti formirali smo skraćeni upitnik informiranosti, s osam pitanja. Ta smo pitanja odabrali na temelju njihovih interkorelacija, korelacija s prosječnim rezultatom na tim pitanjima (s prosječnim rezultatom koreliraju u rasponu od $r = 0,42$ do $r = 0,65$), te na osnovu analize pouzdanosti (Cronbach alfa: 0,702). Pokazalo se i da frekvencije prosječnih rezultata tvore normalnu distribuciju.

U svrhu dobivanja što interpretabilnijih podataka, proveli smo također faktorske analize (eksploratorne uz varimax rotaciju, a zatim, konfirmatorne uz pretpostavku o dva faktora) na pitanjima ciljeva. Faktorske su analize provedene zasebno na deset pitanja važnosti i zasebno na deset pitanja očekivanja. Kod obaju grupa pitanja, rezultati su pokazali dva međusobno povezana faktora, koja su zajedno objašnjavala 51,7% (pitanja važnosti) odnosno 54,6% varijance (pitanja očekivanja). Dobivene smo faktore označili intrinzičnima i ekstrinzičnima. Na osnovu njihovih saturacija i item-analiza formirali smo četiri odgovarajuće subskele (intrinzične i ekstrinzične važnosti i očekivanja), od kojih svaka ima dobru pouzdanost. (O česticama koji čine pojedinu subskalu i pouzdanostima vidjeti kod Relja i Dragun, 2005). Nakon toga smo za svakog ispitanika, kao i za sve ispitanike zajedno, izračunali njegov prosječni rezultat na svakoj od tih subskala.

ISTRAŽIVAČKI REZULTATI I RASPRAVA

Informiranost o Bolonjskoj deklaraciji i programima akademske mobilnosti

Istraživanja pokazuju kako je potreba za čitanjem kod mladih nepovoljno rangirana, odnosno, mladi sve manje čitaju, te je sve više na snazi okretanje prema živom jeziku kao dominantnom izvoru prijenosa znanja. Na snazi je proces ogoljivanja jezika na ograničavajuću govornu komunikaciju i osnovni jezik, pa je puno teže shvatiti pročitano nego izgovoreno. Kako primjećuje Andreoli, upravo u razdoblju kad je “pobijeđena” nepismenost, ona se opet nameće umjesto pisanja i čitanja (Andreoli, 1997:73).

Neinformiranost, odnosno manjak zanimanja za boljom informiranošću, dijelom se može dovesti u vezu s apatijom i općom nezainteresiranošću. Rezultati Lugomer-Armano i suradnika (2001:102), na temelju usporedbe razgovora sa sudionicima fokus grupa ispitanika različitih dobi, pokazuju kako je taj problem izraženiji što su sudionici stariji. Osnovnoškolci gotovo uopće nisu apatični, srednjoškolci djelomično, dok je apatija najprisutnija među studentima. Nezadovoljstvo s godinama kulminira, te je apatičnost i nezainteresiranost starije omladine jedan od uočenih fenomena.

Dodatna otežavajuća okolnost jest i opterećenost tjeskobnim stanjima vezanim uz studij, što u konačnici također može rezultirati pomanjkanjem interesa i željom za boljom informiranosti. Naime, 64,6% djevojaka i 62,2% mladića iz istraživanja Bezinović i sur. (1998) ozbiljnije je opterećeno tjeskobnim stanjima vezanim uz studij. Kod obaju spolova primjetan je strah od neuspjeha na studiju, tjeskoba vezana uz polaganje ispita, teškoće s učenjem i polaganjem ispita, neracionalna upotreba vremena za učenje, te osjećaj neefikasnog studiranja i obiteljskih pritisaka i očekivanja. Pokazalo se i da nezadovoljstvo studijem i nedostatak motivacije u manjoj ili većoj mjeri doživljava 42,6% djevojaka i 41,2% mladića.

Nedostatak adekvatnih informacija nije samo poteškoća s kojom se susreću naši studenti, nego se s njom susreću studenti diljem Europe. Riječ je ponajprije o pomanjkanju informacija o kvalitetnim studijskim programima. Stoga se izbor i odluka o mjestu studiranja u Europi uglavnom temelji na atraktivnosti mjesta studiranja. Nužno je, dakle, izraditi transparentan sustav za osiguranje kvalitete i akreditacije studijskih programa koji će osigurati bolji uvid u prednosti i nedostatke svake visokoobrazovne institucije i svakoga studijskog programa (Kovačević, 2004).

Tablica 1. Izvori informacija o Bolonjskoj deklaraciji i o programima akademske mobilnosti (N = 376)

	f_1	$\%_1$	f_2	$\%_2$
novine, TV, radio	217	57,7	90	23,9
profesori s mog fakulteta	198	52,7	68	18,1
kolege, drugi studenti	127	33,8	31	8,2
internet	40	10,6	2	0,5
posebne brošure	20	5,3	3	0,8
roditelji	10	2,7	0	0
posebna predavanja "vanjskih" predavača	7	1,9	4	1,1

LEGENDA: f_1 i $\%_1$ – broj studenata i postotak onih koji su taj izvor označili glavnim ili jednim od izvora;

f_2 i $\%_2$ – broj studenata i postotak onih koji su taj izvor označili jedinim (glavnim) izvorom.

Prema rezultatima našeg istraživanja, ispitani studenti u najvećoj mjeri o Bolonjskoj deklaraciji i programima mobilnosti doznaju iz novina, TV i radija (tablica 1). Sljedeći izvori informacija su profesori s fakulteta (52,7%), te kolege i drugi studenti (33,8%). Ta su tri izvora najčešće označavana i kao jedini, tj. glavni izvori informacija. Preostala četiri potencijalna izvora (internet, roditelji, posebne brošure i predavanja "vanjskih predavača") rijetko se ili gotovo uopće ne navode kao jedni od stvarnih izvora informacija (1,9 do 10,6%). Podatak o internetu lošiji je od očekivanog, s obzirom da studenti imaju mogućnost pristupa internetu na samom fakultetu. Prikazani podaci upućuju na manjak odgovarajućih brošura s relevantnim informacijama, kao i na izostanak predavanja "vanjskih predavača". U istraživanju Maiworma i Teichlera (1995) najveći broj studenata je 1990/91. god. naveo akademsko osoblje (59%) glavnim izvorom informacija o mogućnostima privremenog studiranja u inozemstvu, dok su studenti 1991/92. god. najčešće naveli druge studente. No, upravo suprotno našim rezultatima, vrlo je mali dio ispitanih kao glavni izvor informacija naveo medije (5–7%).

Ispitanici u našem istraživanju prepoznaju važnost stvaranja europskog prostora za visoko obrazovanje (EHEA) ponajprije kao mogućnosti koja će povećati izgleda za zaposlenje i veću mobilnosti građana (73,2%) (tablica 2). Također, ispitanici pokazuju visoku informiranost u vezi sustava triju ciklusa studiranja (69,9%), a jasno je i da reforma nužno uključuje modernizaciju nastavnih planova i programa kao i modernizaciju metoda predavanja i održavanja vježbi (69,8%). Nema previše nedoumica ni oko toga da se Hrvatska, potpisavši Bolonjsku deklaraciju, obvezala

uskладiti svoj visokoškolski sustav s EHEA (61%). S druge strane, uočljiva je mala informiranost u vezi s konceptom doživotnog obrazovanja (37,6%), te razlikovanja bodova kao indikatora ukupnog opterećenja (ECTA) i ocjena kao pokazatelja znanja (38%).

Tablica 2. Poznavanje ključnih odrednica Bolonjske deklaracije (N=382)

	M	SD	%
Jedan od najvažnijih ciljeva je stvoriti europski prostor za visoko obrazovanje kako bi se povećala mogućnost zapošljavanja i mobilnost građana	3,97	0,98	73,2
Bolonjska deklaracija podrazumijeva prihvaćanje jedinstvenog sustava triju ciklusa studiranja (preddiplomskog, diplomskog i poslijediplomskog studija)	3,95	1,05	69,9
Reforma uključuje modernizaciju nastavnih planova i programa, modernizaciju metoda predavanja i održavanja vježbi	3,87	0,96	69,8
Potpisavši Bolonjsku deklaraciju naša zemlja se obvezala uskladiti svoj visokoškolski sustav s EHEA	3,74	0,98	61,0
“Dodatak diplomu” je osmišljen kako bi se povećala međunarodna usporedivost kvalifikacija	3,55	0,98	52,1
Mobilnost studenata je ključni element Bolonjske deklaracije	3,53	1,01	52,0
Bodovi se mogu steći i izvan visokoškolskog obrazovanja (učenje do kraja života)	3,19	1,11	37,6
Bodovi su indikatori ukupnog opterećenja i uloženog napora, a ocjene pokazatelj znanja	3,11	1,20	38,0

NAPOMENA: Tvrdnje iz skraćenog upitnika znanja, u kojem su studenti izražavali stupanj slaganja od 1 (“uopće se ne slažem”) do 5 (“u potpunosti se slažem”). Tvrdnje su prikazane redom od one, na kojoj je u prosjeku iskazano najveće znanje, do one gdje je u prosjeku iskazano najmanje znanje. Za svaku tvrdnju su prikazani prosječni odgovori (M), standardne devijacije (SD) i postotak studenata (%) koji se s njom slažu “uglavnom” ili “u potpunosti”.

Neinformiranost je ipak najveća u pogledu postupka ostvarivanja stipendije i boravka u inozemstvu, te pojedinačnih programa (tablica 3.). Prosječno slaganje, st. devijacija i postotak onih koji se uglavnom ili potpuno slažu s tvrdnjom “Poznato mi je kako ostvariti stipendije i boravak u inozemstvu”, iznose: M = 2,10; SD = 1,16; i % = 13,7.

Tablica 3. Poznavanje pojedinih programa akademske mobilnosti (N = 380)

	M	SD	%
Program Youth	1,12	0,44	90,8
Socrates	1,16	0,54	89,7
Leonardo da Vinci	1,24	0,70	86,6
Stipendija Marie Curie	1,22	0,60	85,3
EVS (European Voluntary Service)	1,22	0,60	85,8
Tempus program	1,19	0,63	89,5
Erasmus	1,17	0,59	90,5
Ceepus	1,13	0,52	92,6

NAPOMENA: Studenti su iskazivali koliko poznaju pojedine programe na skali od 1 (“ne poznajem”) do 5 (“poznajem u potpunosti”). Za svaki program su prikazani prosječni odgovori (M), standardne devijacije (SD) i postotak studenata (%) koji su izjavili da ga “ne poznaju”. Programi su u tablici prikazani redom kao i u Upitniku.

Budući da izrazito veliki broj studenata (85 do 91%) nije uopće upoznat s naznačenim programima mobilnosti, nužno je bolje upoznavanje s njihovim sadržajem i posebnostima.

Prepreke za uključenje u studijske programe akademske mobilnosti

Situacija u kojoj postoje prepreke za ostvarenje nekog cilja, uključuje nekoliko ključnih elemenata: postojanje cilja kojem se teži, očekivanja o postizanju cilja i prepreke s kojima se pojedinac suočava da bi ostvario cilj. Riječ je o trima elementima koji čine klasičnu situaciju koja je potrebna za razvoj frustracije kod pojedinca (Lugomer-Armano i sur., 2001:136). Frustracija je tim veća ako su očekivanja o postizanju cilja veća, i ako prepreka u velikoj mjeri onemogućuje dolazak do cilja. U vezi s tim, očekuje se sve veći razvoj frustracije kod mlade populacije. Primjetno je postojanje neravnoteže između onoga što je mladima važno i onoga što oni realno mogu ostvariti, kao i nerealnih očekivanja mladih o ostvarivanju svojih vrijednosti (Lugomer-Armano i sur., 2001:137).

U zaključcima konferencije i radionica o mobilnosti studenata (Kovačević, 2004), među preprekama za ostvarenje mobilnosti, istaknute su ponajprije one financijske prirode. Većina europskih država suočava se s problemom prenošenja sredstava i uspostavljanja financijskih odnosa među institucijama koje izmjenjuju studente. S iznimkom programa SOCRATES, uočeno je kako je razmjerno mali broj europskih država razvio vlastiti sustav stipendiranja mobilnosti. Stipendije najčešće nisu realne i nedovoljne su za pokrivanje troškova boravka u inozemstvu. Studenti stoga moraju uglavnom sami sudjelovati u pokrivanju troškova. Postoji sustav kredita, no to je dodatno opterećenje, osobito za naše studente. Osim uključivanja u sustav financiranja EU, potencijalno rješenje je i u pokretanju nacionalnog fonda za stipendiranje mobilnosti, ili osmišljavanju sustava subvencioniranih kredita.

Administrativne zapreke ponajprije su u vezi s dozvolama boravka i poreznim sustavima kao i s ostvarivanjem socijalnih prava i beneficija koje imaju studenti u nacionalnim sustavima (Kovačević, 2004). Tu su također navedene i zapreke koje spadaju u one socijalne i integracijske prirode. Ističe se važnost ulaganja u studentski standard i smještaj studenata. Tako je najčešći uočeni problem mobilnih studenata u Europi pronalaženje prikladnog smještaja, nedostatak informacija i neorganiziran pristup rješavanju tog problema. Dr. Kovačević naglašava kako zbog toga često dolazi do svojevrstne getoizacije inozemnih studenata, čak i onda kad se organizirano pristupi rješavanju smještaja. Jedna od prepreka vidi se i u činjenici kako se po završetku programa mobilnosti, ponovno pojavljuju problemi u smislu tko će priznati diplomu i kada.⁵ Dakle, ponovno je istaknuta ključna riječ – prenosivost.

Financijske i administrativne zapreke prepoznaje i dio ispitanika iz našeg istraživanja (*tablica 4.*) i one korespondiraju s onima s kojima se suočavaju studenti koji već koriste stipendije.

Tablica 4. Ocjene pojedinačnih prepreka za osobno uključenje u programe akademske mobilnosti (N = 379)

	M	SD	%
Nemam dovoljno podataka o kvalitetnim studijskim programima u inozemstvu	3,63	1,10	56,8
Većina programa još nije dovoljno fleksibilna i postoji poteškoća u priznavanju kredita (ECTS)	3,45	,96	48,0
Stipendija ne bi pokrila sve troškove, a nemam dovoljno novca za odlazak	3,34	1,27	45,4
Problemi oko rješavanja smještaja u drugoj zemlji	3,30	1,09	41,4

⁵ Sastanak proširenog odbora za međunarodnu suradnju Sveučilišta u Zagrebu i Radionica o mobilnosti (08.02. 2006). <http://www.unizg.hr/bopro/activities/mobilnost-unizg.ppt#2>

	M	SD	%
Administrativne poteškoće prilikom uključivanja u shemu osposobljavanja u drugoj državi, ako me prema zakonu te zemlje klasificiraju kao zaposlenoga	3,27	,94	37,4
Problemi prilikom ostvarivanja socijalnih prava i olakšica u toj zemlji	3,10	1,04	34,7
Dobivanje dozvole boravka	2,94	1,10	28,7
Gubitak naknade za nezaposlene i socijalne pomoći ako se uključim u osposobljavanje u drugoj zemlji članici tijekom razdoblja duljeg od tri mjeseca	2,71	1,18	24,2
Nedovoljno poznavanje jezika	2,66	1,18	24,8
Teško sklapam prijateljstva i uspostavljam kontakte	1,82	1,04	7,9
PROSJEČNI ODGOVOR ZA SVA PITANJA	3,02	,63	

NAPOMENA: Uz svaku tvrdnju odgovaralo se ocjenama od 1 ("nikakva prepreka") do 5 ("izuzetno velika prepreka"). Prikazani su prosječni odgovori (M) i standardne devijacije (SD), te postoci studenata (%) koji su neku prepreku ocijenili velikom ili izuzetno velikom. Deset mogućih prepreka je prikazano redom od one koja je u prosjeku ocijenjena najvećom do one ocijenjene najmanjom preprekom.

U našem istraživanju je samo prepreka "Nemam dovoljno podataka o..." označena približno kao "velika" (M = 3,63; odgovor "4 – velika" je i najčešći), a "Teško sklapam prijateljstva..." približno kao "mala" (M = 1,82; odgovor "1 – nikakva" je najčešći). Sve ostale moguće prepreke u prosjeku su približno označene kao "osrednje" (M od 2,66 do 3,45) i studenti su ih upravo tako najčešće označavali, što upućuje na tendenciju ka neutralnom izjašnjavanju.

S obzirom na rezultate Bezinovića i suradnika (1998), može se pretpostaviti da u prepreke za uključenje spada i nezadovoljstvo studijem i nedostatak motivacije. Studenti koji pripadaju toj kategoriji nisu posve sigurni u izbor studija, njime su nezadovoljni i nisu primjereno motivirani za studij. To se vezuje i uz nesigurnost u vezi s budućom karijerom, kao i obeshrabrenošću kad je riječ o budućnosti. Takav kognitivni sklop neposredno blokira ulaganje napora i razlog je teškoća u prilagodbi režimu studiranja i neuspjeha na studiju (Bezinović i sur., 1998:535).

Mogući ciljevi uključjenja u programe akademske mobilnosti

U istraživanju kojega je provela Šverko (2005:1160) studenti su, kao glavni razlog zbog kojega bi otišli u inozemstvo, isticali bolje materijalne uvjete (40,2%), profesionalne razvojne razloge (28%), upoznavanje drugih kultura i običaja (20,2%) i pronalaženje posla (18,9%). Razlozi koje studenti rjeđe navode jesu: bolji životni uvjeti (10,4%), bolje perspektive za budućnost (10,1%), veće poštovanje za rad i mogućnost stjecanja ugleda (8,0%), učenje stranih jezika (7,3%), bolji uvjeti rada (6,7%), stjecanje iskustva (6,5%), nezadovoljstvo vođenjem države i konzervativnošću društva (5,7%), želja za stjecanjem iskustva i poboljšanjem uvjeta u Hrvatskoj nakon povratka (1,6%), te naprednija tehnologija i dostupnost stručnjaka i relevantnih informacija (1,6%).

Za razliku od tih rezultata, oni dobiveni u našem istraživanju (*tablica 5.*) pokazuju kako je učenje stranih jezika cilj kojega ispitani studenti smatraju najvažnijim (89,9%) i za koji, ujedno, najviše očekuju da bi ga postigli uključjenjem u programe akademske mobilnosti (74,7%). Slično su našli i Maiworm i Teichler (1995), među studentima koji su od 1989. do 1992. godine već bili uključeni u ECTS-sustav i program studiranja u inozemstvu. Od trinaest motiva, koji su više ili manje utjecali na odluku o studiranju vani, glavni motivi su bili: učenje stranih jezika (88%), osobni razvitak (86%), poboljšavanje mogućnosti za karijeru (75%), želja za iskustvom akademskog učenja u drugoj zemlji (73%), i želja za većim razumijevanjem zemlje-domaćina (67%).

Istodobno, ostanak u zemlji u kojoj bi se dobila stipendija, ocjenjuje se u našem istraživanju kao najmanje važan (45,9%) i, usto, studenti najmanje vjeruju da bi taj cilj postigli uključjenjem (34,2%).

Tablica 5. Procjene subjektivne važnosti ciljeva i očekivanje njihova postignuća, putem osobnog uključenja u studentske programe akademske mobilnosti.

	VAŽNOST % (N = 379)	OČEKIVANJE % (N = 376)
Učenje stranih jezika	89,9	74,7
Lakše pronalaženje posla nakon povratka	88,1	39,7
Znanstveno, stručno i profesionalno usavršavanje	90,8	65,6
Rad na svom osobnom razvitku	88,7	71,7
Korisno i nezaboravno životno iskustvo	78,1	69,0
Upoznavanje novih ljudi, sklapanje prijateljstava	75,2	73,6
Upoznavanje novih kultura	74,5	66,6
Veća samostalnost i osjećaj odraslosti, zbog odvojenosti od roditelja	62,8	58,8
Dobar provod i avantura	56,0	55,4
Mogućnost da se lakše ostane u toj zemlji i tamo nađe posao	45,9	34,2

NAPOMENA: Prikazani su postoci onih koji su pojedine ciljeve ocijenili "važnima" ili "izuzetno važnima", kao i postoci onih koji "vjeruju" ili "vjeruju u potpunosti" da bi pojedine ciljeve postigli uključenjem. Deset ciljeva je prikazano redom od subjektivno najvažnijeg do subjektivno najmanje važnog, s obzirom na prosječne rezultate (vidjeti u Relja i Dragun, 2005).

Prema rezultatima od Šverko (2005:1157), čak je 75,3% studenata razmišljalo da barem na neko vrijeme napusti Hrvatsku, a njih 22,5% skloniji su nakon završetka fakulteta svoju profesionalnu karijeru započeti u inozemstvu. Studenti ponajprije žele otići kako bi ostvarili bolje ekonomske uvjete, te zbog boljih mogućnosti školovanja i usavršavanja. Unutar našeg istraživanja, studenti većinom ne prepoznaju programe mobilnosti kao model za ostanak u zemlji u kojoj koriste stipendiju. Naprotiv, studenti ih znatno više prepoznaju kao priliku za stručno usavršavanje koje bi trebalo olakšati pronalazak posla u Hrvatskoj nakon povratka iz inozemstva. Ipak, broj studenata koji očekuju (34,2%), odnosno kojima je važna (45,9%), mogućnost ostanaka u drugoj zemlji (nakon uključenja u studentske programe) nikako nije zanemariv. Taj podatak je, barem djelomice, u skladu i sa zaključcima Bolonja seminara (Kovačević, 2004), gdje je istaknuto kako je jedan od ključnih problema nacionalnog sustava za podržavanje mobilnosti potencijalna opasnost od "odljeva mozгова", osobito u tranzicijskim zemljama.

Rezultati pokazuju kako se cilj "lakše pronalaženje posla nakon povratka" istodobno ubraja među one ciljeve koji se smatraju najvažnijima, ali i najmanje ostvarivima. Taj je nalaz u skladu s rezultatima istraživanja provedenim u sklopu *Ljetne psihologijske škole* (Lugomer-Armano i sur., 2001:78), gdje se našlo kako mladi ne očekuju da će moći raditi posao koji vole i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti, iako im je ta vrijednost pri vrhu hijerarhije važnosti. Autori su istaknuli kako je to očekivano, i rezultat je toga što su ispitanici svjesni trenutačne društveno-ekonomske situacije u Republici Hrvatskoj, te visoke stope nezaposlenosti.

Na temelju dosadašnjih istraživanja mladih, utvrđeno je da oni više vrednuju intrinzične vrijednosti, odnosno da su manje nego odrasli vođeni ekstrinzičnim vrijednostima (Lugomer-Armano i sur., 2001:24), što je u skladu s našim rezultatima o važnosti i očekivanju postignuća određenih ciljeva (vidjeti u Relja i Dragun, 2005). Veći naglasak na intrinzičnim vrijednostima proizlazi iz toga što mladi pronalaze izvor vlastite stabilnosti u samoaktualizaciji, vlastitom poštenju i duhovno-moralnoj čvrstoći.

Naši ispitanici ocjenjuju osobni razvitak, kao cilj mogućeg uključenja u programe mobilnosti, vrlo važnim (88,7%), što je u skladu s najvažnijim odrednicama visokog obrazovanja. Sama mobilnost izravno pridonosi osobnom razvitku, te su naši rezultati u skladu s glavnim zaključcima Bolonja seminara (Kovačević, 2004).

Želja za uključenjem i njezini korelati

U našem istraživanju 48,5% ispitanika izražava pozitivan stav prema uključenju u programe, dok četvrtina od ukupnog broja izražava negativan stav prema uključenju (Relja i Dragun, 2005). Daljnjom analizom ispitane su povezanosti tog stava, tj. želje za uključenjem, s ostalim varijablama iz Upitnika: s općim odnosno sociodemografskim značajkama studenata, s odabranim mjerama informiranosti studenata, s pojedinačnim preprekama, te subjektivnim važnostima ciljeva i očekivanjima. (Radi veće preglednosti ćemo, umjesto povezanosti sa svakim pojedinačnim ciljem, prikazati povezanosti s prosječnim rezultatima na četirima – faktorski formiranim – subskalama važnosti i očekivanja.) Prikazali smo Pearsonove (r) koeficijente korelacija, osim pri ispitivanju povezanosti s nominalnim varijablama – sa spolom (gdje je primijenjen t -test) i tri opće varijable: studentski smještaj, status i dodatno učenje stranog jezika. Razlike između više grupa studenata – s obzirom na neku od spomenutih triju varijabli – ispitane su analizom varijance (testiranjem značajnosti F -omjera, uz naknadne Scheffe-testove) i dodatnim, (neparametrijskim) Mann-Whitney testovima (MW). Kod tih odnosa Scheffe-testovi u pravilu nisu pokazali razlike između pojedinih grupa studenata, pa ćemo stoga prikazati samo dobivene F -omjere i razine značajnosti (p) dobivene MW-testiranjem razlika između pojedinih grupa.

Sa željom za uključenjem su povezane sljedeće varijable:

– *studentska godina* ($r = -0,19$ $p < 0,001$) – studenti nižih godina više su motivirani od onih s viših godina;

– *ocjene na studiju* ($r = 0,165$ $p < 0,01$) – studenti s višim dosadašnjim prosjekom ocjena više su motivirani od onih s nižim prosjekom;

– *studentski status* ($F = 3,314$ $p < 0,05$) – “redoviti” su više motivirani od “izvanrednih” studenata (MW: $p < 0,05$);

– *smještaj* ($F = 3,053$ $p < 0,05$) – studenti u studentskom domu više su motivirani od onih koji žive u vlastitom stanu/kući (MW: $p < 0,05$) ili s roditeljima (MW: $p < 0,01$);

– *dodatno učenje stranog jezika* ($F = 3,069$ $p < 0,05$) – oni koji dodatno uče jezik više su motivirani od onih koji bi ga htjeli učiti, ali nemaju vremena (MW: $p < 0,05$), i od onih koje to ne zanima (MW: $p < 0,01$) ili smatraju da dovoljno poznaju jezik (MW: $p < 0,05$); oni koji bi htjeli dodatno učiti jezik, ali za to nemaju vremena ili novca, više su motivirani od onih koje to ne zanima (MW: $p < 0,05$);

– *pet (od osam) pojedinačnih pitanja iz skraćenog upitnika informiranosti* (raspon korelacija od $r = 0,11$ do $r = 0,19$), kao i *prosječni rezultat na tom upitniku* ($r = 0,15$ $p < 0,01$);

– *odgovori “Poznato mi je kako ostvariti stipendije i boravak u inozemstvu”* ($r = 0,12$ $p < 0,05$);

– *poznavanje programa Socrates* ($r = 0,10$ $p < 0,05$);

– *prepreka “Teško sklapam prijateljstva i uspostavljam kontakte”* ($r = -0,125$ $p < 0,05$);

– *važnosti intrinzičnih* ($r = 0,29$ $p < 0,001$) i *ekstrinzičnih ciljeva* ($r = 0,32$ $p < 0,001$);

– *intrinzična* ($r = 0,23$ $p < 0,001$) i *ekstrinzična očekivanja* ($r = 0,20$ $p < 0,001$);

– *odgovori “Želio/la bih više saznati o Bolonjskoj deklaraciji”* ($r = 0,23$ $p < 0,001$) i

– *odgovori “Najvažnije prednosti EU su unaprjeđenje kvalitete obrazovanja i osposobljavanja, naglasak na znanju, inteligenciji i kreativnosti”* ($r = 0,17$ $p < 0,01$).

Spol nije povezan s motivom za uključenje, iako studentice – u odnosu na studente muškog spola – pridaju veću važnost mogućim ciljevima uključenja.⁶ Taj, naizgled proturječan nalaz, mo-

⁶ U odnosu na mladiće, djevojke pokazuju: nešto manje poznavanje programa Youth ($t = -2,902$ $p < 0,01$), Tempus ($t = -3,506$ $p < 0,01$) i Erasmus ($t = 2,363$ $p < 0,05$); veću želju da više doznaju o Bol. dekl. ($t = 4,598$ $p < 0,001$), veću važnost intrinzičnih ($t = 4,371$ $p < 0,001$) i ekstrinzičnih ciljeva ($t = 2,854$ $p < 0,01$); veće prepreke “nemam dovoljno podataka...” ($t = 2,121$ $p < 0,05$) “većina programa još nije dovoljno fleksibilna...” ($t = 2,029$ $p < 0,05$) i “administrativne poteškoće prilikom...” ($t = 3,086$ $p < 0,01$), a manju prepreku “teško sklapam prijateljstva...” ($t = -2,451$ $p < 0,05$).

že se objasniti time da studentice, unatoč većoj subjektivnoj važnosti ciljeva, smatraju dio ispitivanih prepreka većima nego što ih smatraju studenti muškog spola, te se ne razlikuju značajno od njih u očekivanjima. Izostanak povezanosti između spola i želje za uključenjem u skladu je s rezultatima nekih prošlih istraživanja.⁷

ZAKLJUČAK

Unutar istraživanja pokazalo se da su za uključnje u programe akademske mobilnosti najviše zainteresirani studenti nižih godina, s višim prosječkom ocjena, redovitog studija, smješteni u studentskom domu, koji dodatno uče strani jezik, kojima su intrinzični i/ili ekstrinzični ciljevi vrlo važni i očekivani, koji ne smatraju da ih sprječavaju teškoće sklapanja prijateljstava i upoznavanja s drugima, koji više znaju i/ili bi htjeli više doznati o Bolonjskoj deklaraciji i programima akademske mobilnosti, te smatraju da su najvažnije prednosti EU-a unaprjeđenje kvalitete obrazovanja i osposobljavanja, i da je naglasak na znanju, inteligenciji i kreativnosti. Učenje stranih jezika ocijenjen je kao najvažniji cilj čije se postignuće najviše očekuje. Sljedeći je "rad na osobnom razvitku", a treći "znanstveno, stručno i profesionalno usavršavanje".

U našem istraživanju studenti su najčešće navodili medije, potom profesore i druge studente kao glavni izvor informacija. Podatak o medijima kao najčešće navedenom izvoru informacija koristan je jer pomaže prilikom objašnjenja zašto su studenti izrazito slabo informirani o Bolonjskoj deklaraciji i programima akademske mobilnosti.

Smatramo da bi u budućim istraživanjima, koja bi se kretala unutar sličnih istraživačkih interesa, bilo značajno načiniti analizu koja će usporediti iskustva studenata koji su već bili uključeni u slične programe, s motivacijom i očekivanjima studenata koji nisu bili uključeni. Takve bi komparativne analize mogle pridonijeti prevladavanju dijela uočenih poteškoća i prepreka za uključnje u programe akademske mobilnosti.

Uočavamo da je broj onih koji se ne bi željeli uključiti u programe akademske mobilnosti relativno velik. Razlozi tom relativno velikom broju, osim premale informiranosti studenata (što se i pokazalo kao relativno najveća prepreka), možda su i neke druge prepreke vezane za stavove i uvjerenja studenata, a koje u ovom istraživanju nismo ispitali. Stoga bi bilo korisno u sljedećim istraživanjima postaviti niz dodatnih pitanja o preprekama. Predlažemo da se ispita slaganje sa sljedećim tvrdnjama: ne vjerujem da bih ja osobno mogao/la dobiti stipendiju; ne volim strance; odlaskom vani, kasnio/la bih u ispunjavanju obaveza na svom matičnom fakultetu; ne želim ostati bilo gdje dulje vrijeme osim u svojoj domovini; ne želim u inozemstvu doživjeti neka neugodna iskustva; ne snalazim se dobro na "nepoznatom" terenu; ne vjerujem da bih uključenjem postigao/la ono što želim; za takav odlazak ne bih imao/la vremena, zbog privatnih ili poslovnih obaveza; strah me putovanja u strane zemlje zbog mogućih opasnosti; ne poznajem nikoga tko se u takvo nešto uključio ili se namjerava uključiti.

Za buduća istraživanja valja primijetiti kako neka od postavljenih pitanja o preprekama, iz primijenjenog Upitnika, nisu primjerena za one koji se još nisu uključivali u programe, napose ako su pritom vrlo slabo informirani o programima. Primjerice o tvrdnji "Administrativne poteškoće prilikom uključnja." bi trebalo pitati samo one studente koji su već bili uključeni u programe mobilnosti.

Dobivene rezultate ne možemo posve generalizirati na druge europske zemlje, kao ni na druge fakultete u Hrvatskoj. Generalizacija na druge europske zemlje ograničena je ponajprije time što je dio naših rezultata u znatnoj mjeri posljedica tek započete primjene Bolonjskog pro-

⁷ Novija istraživanja pokazuju kako se gledišta o ženskom spolu, kao onom koji pokazuje niže aspiracije glede naobrazbe i zanimanja nego muški spol, sve više gube (Lanz i sur., 2000, prema Živković i Bagić, 2001:386). Spol se također nije pokazao značajnom determinantom namjere odlaska ni u istraživanju što ga je provela Šverko (2005:1165), a razlika među spolovima nije statistički značajna niti kad je riječ o nezadovoljstvu studijem i nedostatku motivacije za studiranjem (Bezinović i sur., 1998:535).

cesa. Osim toga, izraženost nekih mogućih razloga za uključanje domaćih studenata u programe mobilnosti (lakše pronalaženje posla, mogućnosti za stjecanje perspektivne karijere) umanjena je očekivanjima znatnih poteškoća prilikom zapošljavanja – što uistinu predstavlja jedan od najvećih aktualnih problema hrvatskog društva, nastao uglavnom kao posljedica nedavnih ratnih zbivanja i tranzicije, odnosno, neuspjeha u procesu privatizacije. Stoga možemo očekivati veću sličnost naših rezultata s onima kakvi se nalaze (ili bi se našli) u zemljama koje su također tek nedavno započele s Bolonjskim procesom, te sličnost sa zemljama koje su podjednako suočene s velikim problemom nezaposlenosti, a razliku u odnosu na zemlje EU.⁸ Ne može se zanemariti ni da je rat umnogome otežao i usporio procese dostizanja odgovarajućega materijalnog i društvenog standarda, kao i selekcijske mogućnosti koje bi mlade ljude u Hrvatskoj stavile u okolnosti slične mladima u postindustrijskim društvima. Rat je izmijenio njihova shvaćanja, svjetonazor, vrijednosti i sl.⁹ U skladu s tim, može se, nadalje, očekivati da – u onim krajevima Hrvatske koji su naročito teško bili pogođeni ratom (npr. istočna Slavonija) i gdje je, stoga, i nezaposlenost najveća – studenti iskažu još veću diskrepanciju između važnosti i očekivanja spram utjecaja akademskih mobilnih programa na zapošljavanje u Hrvatskoj.

I konačno, sve studente bi trebalo i nadalje sustavno informirati o Bolonjskoj deklaraciji i programima mobilnosti, napose o specifičnim namjenama svakog od programa, postupku uključanja, pokazanim koristima kao i poteškoćama studijskog boravka u inozemstvu. Pritom bi trebalo uložiti dodatne napore u motiviranju i informiranju nekih od grupa studenata koji su općenito manje zainteresirani za uključanje (u našem uzorku to bi se, primjerice, odnosilo na studente viših godina i izvanrednog studija).

LITERATURA

- Andreoli, Vittorino (1997) **Giovani**. Milano: Rizzoli Libri & Grandi Opere.
- Bahtijarević-Šiber, Fikreta (1999) **Management ljudskih potencijala**. Zagreb: Golden marketing.
- Bezinović, Petar; Pokrajac-Bulian, Alessandra; Smojver-Ažić, Sanja; Živčić-Bećirević, Ivanka (1998) **Struktura i zastupljenost dominantnih psiholoških problema u studentskoj populaciji. Društvena istraživanja**. 7:4–5(36–37):525–541.
- Europski sustav prijenosa bodova (ECTS)**. (2005) Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.
- Furlong, Andy (2000) **Vulnerability and the Youth Labour Market**. U: Furlong, A. (ur.): **European Youth Trends 2000**. Strasbourg: Council of Europe.
- Havelka, Mladen (2003) **Visoko obrazovanje u Hrvatskoj i europskim zemljama**. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Ilišin, Vlasta; Radin, Furio (2002) **Društveni kontekst i metodologija istraživanja**. U: **Mladi uoči trećeg milenija**. Ur: Ilišin Vlasta i Radin Furio. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Str. 13–26.

⁸ Neke razlike među europskim zemljama (unutar EU-a), te među fakultetskim smjerovima u razlozima uključenja u studijske mobilne programe, kao i u pogledu informacija o mogućnostima takvog studiranja, pokazale su se i u istraživanju Maiworma i Teichlera (1995). Npr. studenti mediteranskih zemalja više su od sjevernoeuropskih isticali želju za učenjem novih predmeta i po novim metodama koje nemaju u svojoj zemlji. U tom istraživanju također se pokazalo da je poboljšanje mogućnosti za perspektivnu karijeru, kao razlog za uključanje, navođeno kod studenata ekonomije češće nego kod studenata drugih smjerova (istaknula su ga čak 89% studenata tog smjera). I u Hrvatskoj su se, u istraživanju Lugomer-Armano i sur. (2001), pokazale neke razlike među fakultetskim smjerovima. Studenti društveno-humanističkih usmjerenja, u odnosu na one prirodno-tehničkih usmjerenja, pokazuju veći interes za putovanja i upoznavanje novih krajeva, veću brigu za budućnost i zaokupljenost problemima vezanima za školovanje. Usto, među studentima muškog spola, utvrđeno je da je namjera emigracije izraženija na prirodno-tehničkim fakultetima, nego na društveno-humanističkim fakultetima.

⁹ Ovo tvrdi više od 80% anketiranih 1994. g., a njih 50,88% smatra da je rat bitno utjecao na promjene (Leburić i Tomić-Koludrović, 1996:971).

- Kovačević, Melita (2004) **Designing polices for mobile students** (Izvešće s Bolonja seminara, Noordwijk 11./12. listopada 2004). www.caos.nl/ocw.
- Leburić, Anči; Tomić-Koludrović, Inge (1996) Mladi danas: Drukčiji ali isti. **Društvena istraživanja**. 5(5–6): 963–975.
- Lugomer-Armano, Goranka; Kamenov, Željka; Ljubotina, Damir (ur.) (2001) **Problemi i potrebe mladih u Hrvatskoj**: Izveštaj s XI. Ljetne psihologijske škole. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Maiworm, Freidholm; Teichler, Ulrich (1995) The First Years of ECTS in the View of the Students. **ERA-SMUS Monographs** No. 20. Wekstattberichte-Band 47, Kassel, Germany.
- Maslow, Abraham (1982) **Motivacija i ličnost**. Beograd: Nolit.
- Mikić, Mia; Šubić, Roman (2003) Do Bruxellesla brže preko Bologne? **IMO EDC-EUROSCOPE DODATA-KA**. god 12, br. 66, travanj 2003.
- Relja, Renata; Dragun, Antonio (2005) Želje i razlozi studenata za uključenjem u programe akademske mobilnosti. U: **Stipendije.info: uloga stipendija u povećanju akademske mobilnosti**. ur: Šćukanec, N. Str. 23–30. Zagreb: Studentski informacijski centar u Zagrebu.
- Šporer, Željka (2004) Koncept društvene isključenosti. **Društvena istraživanja** 13(1–2):171–193.
- Šverko, Branimir (1991) Značenje rada u životu pojedinca: radne vrijednosti, važnost rada i alijenacija. U: **Uvod u psihologiju**. ur: Kolesarić, Vladimir; Krizmanić, Mirjana; Petz, Boris Str. 17–56). Zagreb: Prosvjeta.
- Štimac-Radin, Helena (2000) Sudjelovanje mladih u svojoj ekonomiji. U: **Mladi i zapošljavanje – Anali Studentskog centra u Zagrebu**. Zagreb: Studentski centar u Zagrebu.
- Šverko, Iva (2005) Studentske namjere odlaska u inozemstvo: veličina potencijalnog “odljeva mozгова” i njegove odrednice u 1995., 1997. i 2004. godini. **Društvena istraživanja**. 14(6):1149–1174.
- Živić, Dražen; Pokos, Nenad (2005) Odabrani sociodemografski indikatori razvijenosti Hrvatske i županija. **Revija za sociologiju**. 36(3–4):207–224.
- Živković, Ilija; Bagić, Dragan (2001) Nade i strahovi studentske populacije. **Društvena istraživanja**. 10(3):383–414.
- <http://web.worldbank.org>
- <http://www.unicro.hr>
- <http://www.unizg.hr/bopro/activities/mobilnost-unizg.ppt#2>
- Stopa nezaposlenosti u siječnju 18,4 posto. **Slobodna Dalmacija**, 22. 2. 2006. str: 14, Hina.

STUDENTS' ACADEMIC MOBILITY: ATTITUDES OF STUDENTS OF ECONOMIC FACULTY IN SPLIT

ANTONIO DRAGUN

Institute of Social Sciences Ivo Pilar
The Split Center

RENATA RELJA

Faculty of Philosophy
Department of Sociology
University of Split

Authors emphasize the need of more intensive research of youth including into the programs of academic mobility, what is evaluated as one of the main goals of Bologna process. The programs directly accomplish the greater mobility of students and the teachers, with an intention of creation a com-

mon European high educational area. Within the wider research interests, our aim was to define the students' expectations, aspirations, motivations and the reasons for possible involving in the programs of academic mobility. In this paper we bring the part of results of pilot investigation concerning students' level of information about programs, the obstacles of involving, and the objectives that students consider that could be realized by involving in programs. The investigation was realized by the survey-method, by means of a designed questionnaire on a sample of 382 students of Economic faculty in Split during April and May 2005. The results show the positive attitude on inclusion in programs of academic mobility, but it is necessary to make an additional effort on informing about academic programs and Bologna declaration. The results also show how the lack of information is at the same time the main obstacles for the inclusion. According to the participants' answers, the most important objectives, which could be realized by including in the programs, are: learning foreign languages, easier way for getting a job after returning, improvement, scientific and professional development and self-development.

Key words: BOLOGNA DECLARATION, PROGRAMS OF ACADEMIC MOBILITY, INFORMING, OBSTACLES FOR INCLUDING, PURPOSES FOR INCLUDING